

VAR, Umut (2019), “Geçmiş Kutsamak: Geç Antikçağ’da Hıristiyan Tarih Yazımı”, *Kadim Akademi SBD*, C. 3, S. 2, s. 179-188.

Makale Geliş Tarihi: 18.02.2019 / Makale Kabul Tarihi: 13.06.2019

GEÇMİŞİ KUTSAMAK: GEÇ ANTİKÇAĞ’DA HİRİSTİYAN TARİH YAZIMI

BLESSING THE PAST: CHRISTIAN HISTORIOGRAPHY IN LATE ANTIQUITY

Umut VAR *

ÖZ: M.S.I. yüzyıldan M.S. IV. yüzyıllar arasında erken dönem Hıristiyanlık, Roma İmparatorluğu’nda oldukça geniş bir yayılma alanı bulmakla birlikte bir o kadar eleştirilmiştir. Bu eleştirilere karşı erken dönem Hıristiyan yazarlar, çeşitli araçlar ile birlikte apoloji amaçlı tarih yazımını da kullanarak Hıristiyanlığı savunmuştur. Böylece kendi tarih yazım geleneklerini oluşturan Hıristiyan yazarlar, eserleriyle tarih yazımına ve içeriğine katkı sağlamanın yanı sıra bugüne kadar tartışılan bir kısım tarih yazımsal problemi de doğurmuşlardır. Teknik olarak, Hıristiyan yazarlar evrensel tarih anlayışını geliştirmiş ve tarihin çağlara ayrılması konusunu da tartışarak yazdıkları tarihlerde uygulamışlardır. İçerik olarak ise Hıristiyanlığın “köklü bir geçmişe” sahip olduğunu savunarak ve Roma İmparatorluğu ile imparatorları Hıristiyanlığın hazırlayıcıları kimliği kazandırarak Ortaçağ tarih yazımını etkilemişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Tarih Yazımı, Hıristiyanlık, Roma İmparatorluğu, Apoloji

ABSTRACT: Early Christianity between Ist – IVth centuries found a wide span and also a wide range of criticism. Against these criticism, early Christian writers used various ways to defend the Christianity and historiography on apologetic purposes. were one of them. Thus, Christian writers who created their own historiographical tradition contributed the tecnic and the content of the history-writing while they also brought out some historiographical problems which some of them are still argued.. Technically, Christian writers developed the understanding of global history writing and argued about periodization of history. Christian writers affected Medieval historiography by defending that the Christianity had a deep rooted history and defined the Roman Empire and emperors as the preparers of the Christianity.

Key Words: Historiography, Christianity, Roman Empire, Apology

* Araştırma Görevlisi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Süryani Dili ve Edebiyatı Bölümü.

varumutt@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0002-6928-8685>

Giriş

Miladi ilk yüzyıl ile dördüncü yüzyıllar, Hıristiyanlığın farklı coğrafyalara yayılmış olması kadar, yarattığı kendine has literatürün de yükselişine tanık olmuştur. Bu dönemde Hıristiyan entelektüeller çeşitli amaçlarla apolojik karakterli hikayeler, anlatılar ve tarihler kaleme almışlardır. Geç Antikçağ boyunca özellikle tarih yazımında, Hıristiyanların kendilerine köklü bir geçmiş araması ve sapkın oldukları suçlamalarına karşı yaptıkları savunmalar alt metin olarak yansımıştır. Apolojik karakterli bu tarih yazımı aynı zamanda Hıristiyanların henüz marjinal gruplar olarak görüldüğü erken dönemde kendilerine meşru bir kimlik oluşturmalarına yardımcı olmuştur.

Hıristiyanlığın erken dönemlerinde henüz nüfusunun büyük bir çoğunluğu pagan olan Roma İmparatorluğu'ndaki halk ve yönetici sınıf, Hıristiyanlığı sapkın bir din, felsefi bir okul, bir Yahudi mezhebi veya gizli bir cemiyet olarak adlandırmakta ve bu dini, Roma İmparatorluğu'nun sürekli takipte olduğu gizemli kültür kategorisi altında değerlendirmekteydi (Kaçar, 2009: 9). Yine aynı şekilde Roma İmparatorluğu'nda yaşayan Yahudi topluluklar ise Hıristiyanları kendilerinden kabul etmeyerek onların yeni bir grup olduğunu ve Eski Ahit bağlamında herhangi bir tarihleri bulunmadığını belirtmişlerdir (Carus, 2015: 269). Paganlar ve Yahudilerin Hıristiyanlara karşı yaptıkları suçlamalara Hıristiyan tarih yazım geleneği dahilinde cevaplar verdikleri eserlerinde Eski Yunan geleneksel tarih yazımının önemli bazı noktalarını direkt benimserken bazı noktalarını da kendi inanışlarına uygun hale getirerek yenilemişlerdir. Hıristiyanlığın Hz. İsa'dan önceki tarihini yazarken Eski Ahit'ten yararlanmışlar ve başta Hz. Musa olmak üzere Eski Ahit'teki peygamberleri kendi tarihlerinin bir parçası olarak düşünmüşlerdir. Böylece Hıristiyanlar hem kendilerine köklü bir tarih oluşturmuşlar hem de bu tarihi kullanarak Yunan ve Roma tarihleriyle rekabet içerisine girme fırsatı bulmuşlardır. Bu içeriği oluştururken Hıristiyan entelektüeller, teorik olarak da tarihin çağlara ayrılması gibi günümüze kadar gelen bazı tarih yazımsal problemlerin temelini atmamakla birlikte evrensel tarih yazımı yöntemlerini de geliştirerek Antik dönemden Orta Çağ'a ilerleyişte tarihçilik geleneğini başka bir boyuta taşımışlardır. Bu çalışmada ise yukarıda kısaca bahsedilen meseleler dönemin Hıristiyanlığa etki eden iç ve dış dinamikler dikkate alınarak hem teorik / teknik hem de içerik başlıkları altında tasnif edilerek incelenmiştir. Söz konusu tasnife göre iki ana başlıktan oluşan bu çalışmanın ilk başlığı, Hıristiyan tarih yazımının teorik/ teknik özellikleri, Hıristiyan yazarların tarih yazımsal katkıları ve etkileri bazında incelenmiştir. Hıristiyan tarih yazımının içeriğine odaklanılan ikinci başlıkta ise Hıristiyan entelektüellerin Hz. İsa öncesi dönemi Hıristiyan teolojisi çerçevesinde yeniden dizayn etmeleri ve bu "yeniden yaratılan geçmişte" Roma İmparatorluğu'nun konumu incelenecektir.

1. Erken Dönem Hıristiyan Tarih Yazımının Teorik Ana Hatları

Geç Antikçağda, erken dönem Hıristiyan yazarlar kendilerine has *historia* geleneklerini oluştururken önce Akdeniz çevresindeki antik Yunan, Roma ve Musevi tarih yazım tekniklerini incelemişlerdir. Genel itibarıyla döngüsel bir akış içerisinde ilerleyen ve evrensel bir tarih anlayışına sahip olan bu tarih yazım tekniklerini incelemişlerdir (Jeffreys, v.dgr., 2003, 16). Eusebius (263-336), Orosius (375-418), Teophilus (169-183) ve Augustinus (354-430) gibi erken dönem Hıristiyan

entelektüelleri bu kültürlerin tarih yazımını geliştirerek kökenleri genel olarak Eski ve Yeni Ahit'e dayanan ve Orta Çağ boyunca Hıristiyan toplumlarda geleneksel tarihçilik olarak adlandırılacak olan yeni bir tarihçilik anlayışı oluşturmuşlardır. Kendilerini antik dönem yazım geleneğinin mirasçıları olarak kabul eden erken dönem Hıristiyan yazarların bu geleneği benimsemelerinin yanı sıra bu geleneğin bazı yönlerini de eleştirip Hıristiyan inancına daha uygun bir şekilde güncelleyerek hem tarihi süreçte tarih yazım tekniğine entelektüel bir katkıda bulunmuşlar hem de bu eleştirilerden doğan bazı pratikleri de kendi yazımlarına işleyerek Ortaçağ Avrupası'nın özgün tarih yazımının temellerini oluşturmuşlardır (Trompf, 2000: 32).

Hıristiyan entelektüeller, Herodotus ve Thukydides'in kaynaklık ettiği antik dönem tarih yazımında, tarih anlatısı sürekli çıkmaz bir döngü içerisinde ve olaylar olmasa da olgular sürekli bu tarihsel süreçte kendini tekrar eder. Hıristiyan entelektüeller, eskatolojik vurgularla Eski Ahit'i referans göstererek bu anlayışa büyük ölçüde karşı çıkmışlardır. Hıristiyan yazarlar bu döngüsel tarih anlayışı yerine hattı ya da çizgisel tarih anlayışı olarak bilinen bir modeli oluşturmuşlardır. Bu çizgisel anlayışa göre tarih sürekli aynı döngüde değil aksine sürekli ne olacağı belli olmayan birtakım sürprizlere açık bir düzlemde ilerlemektedir. Gelecekte kesinliği olan tek şeyin Tanrı'nın belirleyeceği bir son olduğunu vurgulayan bu tarih anlayışının temelinde Yahudi gizemciliği bulunmaktadır. Çünkü Yahudi gizemciliği, tarihsel gelişimin, insanın ahlaki yönden olgunlaşması ve bunun sonucunda Tanrı katına yeniden bir geri dönüş süreciyle açıklanabilir olduğunu savunmaktadır. (Collingwood, 2007:57; Barutca, 2003: 26). Çizgisel tarih modeli bugün bazı metodolojik açılardan geliştirilmiş ve daha sekülerleşmiş bir biçimde hâlâ tarihçiler tarafından kullanılan bir modeldir.

Hıristiyan entelektüellerin, antik dönem tarih yazımında eleştirdikleri bir diğer nokta da evrensellik anlayışıdır. Antik dönemde tarih yazımının Akdeniz'deki üç büyük temsilcisi Yunanlar, Romalılar ve Museviler bu türü kendi medeniyetlerinin iç dinamiklerine uygun bir biçimde geliştirmişler ve yazdıkları tarihi evrensel tarih ya da Eski Dünya'nın tarihi olarak adlandırmışlardır (Lieu, 2004:33). Buradaki evrensellik kavramı günümüzdeki evrensellikten oldukça uzak bir anlam ifade etmektedir. Antik dönem tarih yazarlarının evrensellik anlayışı, söz konusu üç medeniyetin merkeze alındığı ve bu medeniyetlerin münasebet içerisinde olduğu ya da bu medeniyetlerce bilinen milletlerin anlatısından oluşmaktaydı. Ancak erken dönem Hıristiyan yazarlar geleneksel tarih yazımında bunu da kabul etmeyerek bugünkü anlamda bir evrensel tarih yazımının temellerini atmışlardır. Bunun ilk örneğini veren ve geleneksel Latin - Hıristiyan literatürünün ilk yazarlarından olan Orosius, evrensel tarihinde hiçbir milletin ya da hiçbir topluluğun seçilmiş olmadığına değinerek bir kültürü ya da bir milleti değil direkt olarak insanoğlunu ve onun kutsalla ilişkisini merkeze koymuş ve Adem ile Havva'dan başlayarak farklı bir perspektifle evrensel tarih yazmıştır (Nuffelen, 2012: 78; Orosius, çev. 2005, *Historiae*). Hıristiyan entelektüellerin fikrî anlamda beslendikleri kanalların çeşitliliğinin artması sonucunda Hıristiyan perspektifte evrensel tarih yazımında bazı tartışmalar doğmuştur. Bu tartışmalardaki taraflardan biri Eski Ahit'i merkeze koyarak evrensel tarihi Adem ile Havva'dan başlatmıştır. Diğer grup ise Eski Yunan tarih yazım geleneğine Eski Ahit'i entegre etmek gerekliliğini savunmuştur (Jeffreys, v.dgr., 2003: 39-44). Birinci grubun en

önemli temsilcisi olan Milenyalistler¹ ilk günah kavramının önemini vurgulamak açısından tarihlerine Adem ve Havva ile başlamışlardır. İkinci grubun en önemli temsilcisi olan Caesarea'lı Eusebius ise milenyalistlerin aksine Eski Yunan tarih yazım geleneğinde belgeye ve kayıta verilen önemi benimsemiş ve bu belgelenen tarih ile Eski Ahit'teki anlatıları bağdaştırmıştır. Dolayısıyla Eusebius, *Tarih*'inde, Yunan tarihlerinde ilk kral olarak adlandırılan Urug ile Eski Ahit'teki en önemli karakterlerden biri olan Hz. İbrahim'i çağdaş iki tarihi karakter olarak göstermiş ve eserine bu iki karakter ile başlamıştır (Verdoner, 2011: 93).

Erken dönem Hıristiyan tarih yazımına etki eden bir diğer faktör de felsefedir. Antik Yunan'da her canlının bir töze sahip olduğu ve kendi kendine varoluş fikri önemli felsefi akımlardan biri olmakla beraber tarih yazımını da etkilemiştir. Antik Yunan tarih yazımında özellikle Heredotos (M.Ö. 484-M.Ö. 425?)'un anlatılarında insan bireysel bir şekilde şans ya da kader ikilisinden birini seçerken erken dönem Hıristiyan yazarları buna karşı çıkmış ve hatta tarih yazımındaki bu anlayışı değiştirmek yerine tamamen kaldırmışlardır (Pipes, 1989: 63; Trompf, 2000: 47). Hıristiyan inancına göre kendi kendine yoktan var olan tek varlık Tanrı'dır. Dolayısıyla Tanrı haricindeki hiçbir varlıkta bu töz bulunmamaktadır. Bu nedenle töz sahibi olmayan insanlarda Heredotos'un anlatılarındaki gibi bireyselliği öne çıkartan özgür bir seçim söz konusu değildir. Aynı zamanda erken dönem Hıristiyan tarihlerinde insanlar Antik Yunan tarih yazıcılığındaki gibi bireysel de davranmamaktadırlar. Çünkü Hıristiyan tarih yazımında bireyin hareketi Tanrı'nın bir planı doğrultusunda gerçekleşmiş ve kendi amacı olsa dahi bu amacın bir değerinin olmadığı vurgulanmıştır (Verdoner, 2011: 173). Dolayısıyla töze sahip olan tek varlık olan Tanrı, insanların yolunu belirleyerek kendi planına uygun yaşamlar oluşturmuş ve bu aracı sayesinde tarihe müdahale etmiştir. Nihayetinde buradan yapılabilecek bir çıkarım ile erken dönem Hıristiyan entelektüeller, tarihi tamamen Tanrı'nın hizmetinde var olan bir olgu olarak görmemizi sağlamıştır.

Antik Yunan'da Olimpiyat Oyunları ve Roma İmparatorluğu'nda konsül tarihleri ile dönemlere bölünen tarih, Hristiyan entelektüellerin üzerinde durdukları önemli bir teorik meseledir. Latin Hıristiyanlığının en önemli temsilcisi ve III-IV. yüzyıl Hristiyanlığının yetiştirdiği en büyük entelektüellerden olan Augustinus, Hıristiyan tarih yazımında çağ taksimatını sistemleştiren ilk düşünürdür. Augustinus'a göre Yunan Olimpiyatları ya da Roma konsül seçimleri Eski ve Yeni Ahit'te herhangi bir şekilde karşılık bulamadıklarından bu etkinliklerin Hıristiyan toplulukların tarihlerini belirlemede herhangi bir yetkisi de olamaz (Trompf, 1990: 142). Bunlar yerine Augustinus, *De Civitas Dei* adlı 22 risaleden oluşan eserinde tarihi bir insanın hayat evreleriyle bağdaştırarak altıya bölmüştür. *Infantia* (Çocukluk), *Pueritia* (Büluğ), *Adolescentia* (ilk gençlik), *Iuventus* (gençlik), *Gravitas* (Olgunluk), *Senectus* (Yaşlılık) olarak adlandırdığı altı dönemin artık sonuna geldiğini ve kendi yaşadığı çağın Senectus çağı olduğunu vurgulayan Augustinus, Tanrı'nın evreni altı günde yaratması fikrinden yola çıkarak Dünya tarihini de bu şekilde altı döneme ayırmıştır (Adler, 2008: 593). Augustinus tarafından sistemleştirilmiş bu çağ taksimatı, Antikçağın döngüsel

¹ 1000 yılına ulaşıldığında dünyanın sonunun geleceğini savunan ve buna hazırlık yapan, Hıristiyan grup. Milenyalistler itikadlarının merkezine ilk günahı yerleştirmiş bir fikir akımı. Sadece Hıristiyan dininde olmayıp antik Yunan'da dahi çeşitli formlarda ortaya çıkmıştır. Hıristiyanlık içerisindeki milenyal düşünceler için bk. Emerson, R. (1993). *The Apocalypse in the Middle Ages*. Ithaca: Cornell University Press.

tarih anlayışına ters düşerek Hıristiyan düşünürlerce savunulan çizgisel tarih anlayışının zeminini oluşturmuştur.

Augustinus'un bu çağ taksimatı doğulu Hıristiyan entelektüeller tarafından geliştirilmiştir. Nihayetinde her dönemi Eski Ahit peygamberleri ile bağdaştıran bir sistem doğmuştur. Buna göre *Infantia* dönemi Hz. Adem ile Hz. Nuh arasında, *Pueritia* dönemi Hz. Nuh ile Hz. İbrahim arasında, *Adolescentia* dönemi Hz. İbrahim ile Hz. Davud arasında, *Iuventus* dönemi Hz. Davud ile Babil Sürgünü arasında, *Gravitas* dönemi Babil Sürgünü ile Hz. İsa'nın doğuşu arasında ve son olarak *Senectus* dönemi ise Hz. İsa'nın doğuşundan Dünyanın sonuna kadar olan dönemi kapsamaktadır (Croke, 1993: 127).

Diğer bir çağ taksimatı çalışması ise Augustinus'un öğrencisi. Orosius tarafından geliştirilmiştir. Orosius, çağ taksimatını Daniel'in Kitabı'ndaki dört imparatorluk teorisine uygun olarak dört büyük imparatorluk (Babil, Yunan, Pers ve Roma) üzerine planlamıştır. Yedi kitap halinde yazılan *Historiae*'sinde Orosius, bu çağ taksimatını Eski Ahit peygamberlerinden Daniel tarafından Babil Kralı Nabukadnezar'ın rüyasının yorumlanmasından hareketle oluşturmuştur:

"Babil hükümdarı Nebukadnezar rüyasında parlayan çok büyük bir heykel görür. Bu heykelin (...) başı saf altından göğsüyle kolları gümüşten, karnıyla kalçaları tunçtan, bacakları ve ayaklarının bir kısmı demirdendir. (Newton, 2000: 45-48)..."

Daniel, söz konusu rüyayı yorumlarken bu heykelin vücudunun her bir parçasını bir imparatorlukla özdeşleştirmiştir. Buna göre heykelin altından yapılmış başı Babil Krallığını, gümüşten kolları Pers İmparatorluğunu, tunçtan karnı ve kalçaları Yunan Devletini ve demirden bacak ve ayakları ise Roma İmparatorluğunu simgelemektedir (Newton, 2000: 49). Orosius'un yapmış olduğu bu çağ taksimatı, Eski Ahit'teki bir kıssanın kaynak olarak alınmasının da etkisiyle geniş ölçüde kabul görmüştür. Orosius, insanoğlunun, imparatorluklarla anılan bu çağların en sonunda olduğunu ve Roma İmparatorluğu'na tekabül eden son parçanın da yıkılmasıyla dünyanın sonunun geleceğini düşünmektedir. Neticede Orosius'da tıpkı hocası Augustinus gibi bu çağların sonunda yaşadığını savunmuş fakat dünyanın sonu ile ilgili fikrinde hocası Augustinus kadar karamsar bakmamıştır. Çünkü Orosius, Roma İmparatorluğu'nun Hıristiyan nüfusu barındırmasından dolayı hiçbir zaman yıkılmayacağını düşünmüştür (Fear, 2010: 183).

Bir diğer önemli çağ taksimatı da ilk Hıristiyan ansiklopedist olan Sevilla'lı Isidore (560-636) tarafından sistemleştirilmiştir. Isidore, her şeyi Hz. İsa'nın dünyaya gelmesinden ileriye ve geriye tarihleyen tek evrensel zamandizini sistemleştirmiştir (Collingwood, 2007: 61). Bugün milâdi takvime göre milattan önce ve milattan sonra şeklinde yapılan tarihlendirmenin temelinde VI. yüzyılın en önemli entelektüellerinden biri olan Sevilla'lı Isidore'un çağ ayrımı anlayışı vardır.

2. Erken Hıristiyan Tarih Yazımında İçerik

Geç Antikçağ boyunca Hıristiyan yazarların eserlerindeki alt metin kendilerini açıklama, paganların ve Yahudilerin suçlamalarına karşı kendilerini savunma iç güdüsünden ibarettir. Bunun yanı sıra erken dönem Hıristiyan entelektüelleri bölgede

asimile olmadan ayakta kalmakla birlikte Yunan ve Roma gibi köklü komşu medeniyetlerle aynı seviyede bulunmak için bir tarih oluşturmak gerekliliğinin farkına varmışlardır. Bu sebeple özellikle üçüncü yüzyıldan itibaren apolojistler ve tarih yazarları bu suçlamalara karşı koymak ve Hıristiyanlığın da Akdeniz'deki diğer üç büyük medeniyet gibi köklü bir soydan geldiğini ve uzun bir tarihi olduğunu savunmak amacıyla Eski Ahit'i kullanarak apolojiler ve tarihler yazmışlardır (Lieu, 2004: 96). Örneğin Caesarea'lı Eusebius yazdığı kronikte Hıristiyanları eleştiren pagan Tyre'lı Porphyre'e karşı Hıristiyanlığın savunmasını yapmış, apolojist Iulius Africanus ise Hıristiyanlığın yeni bir din olduğunu savunan paganlara, Hıristiyanlığın uzun ve köklü geçmişini yazmış olduğu apolojileriyle cevap vermiştir.(Africanus, 1885: 16). Bunların yanı sıra apolojist Antioch'lu Theophilus köklü bir tarihin oluşturulmasının gerekliliğini şöyle vurgulamaktadır:

“Zamanın derlenmesinden ve bu süreçte söz edilmiş her şeyden, bizim doktrinimizin ve kutsal yazılarımızın ilahi doğası açıktır. Bu doktrinin kökenleri ve kutsal yazılarımız yakın zamanda oluşturulmuş değildir ve bazılarının düşündüğü gibi mitsel ve yanlış da değildir. Doktrinimiz ve yazılarımız gerçekte oldukça eski ve bu sebeple güvenilirlerdir. (Theophilus of Antioch, 1970: 145).

Hıristiyanlığın uzun geçmişine atıflar yapılırken genel olarak Eski Ahit kullanılmış ve Eski Ahit peygamberleri Hıristiyanlığın İsa'dan önceki müjdecileri olarak karakterize edilmiştir. Hıristiyan tarih yazımı bu tür eserlerin çoğalmasıyla kısa zamanda Yunan tarih yazımıyla kronikler vasıtasıyla yarışacak seviyeye gelmiştir. Üçüncü yüzyılda popüler olan Musa mı Homeros'u tartışmasına Hıristiyanlar *“Bizim Musa'muz sizin Homeros'unuzdan daha yüce ve bilgedir ve Tanrı tarafından görevlendirilmiştir.”* savunmasını yaparak Yunanlardan çok daha yüce ve soylu bir geçmişe sahip olduklarını vurgulamakta ayrıca köklü geçmişlerine Hz. Musa'yı da katmaktadırlar (Riddings, 1994: 68). İlk kilise tarihçisi Eusebius ise Hz. Musa tartışmasının *eğitimli adamlar (logion)* olarak bahsettiği Yunanlara karşı kullanılacak önemli bir argüman olarak değerlendirerek Hıristiyan entelektüelleri bu konuyu daha derinden incelemeye davet ederken Platonik felsefenin ve hakikatin Yunanlar tarafından çağlar önce kendilerinden alındığı ve bozulmuş düşüncelere dönüştürüldüğünü savunmaktadır (Eusebius, 1903: 88; Eusebius, 1998: 55). Yine aynı şekilde Augustinus da Yunan felsefesinden bahsederken *“tranquam iniustus possessoribus in usum nostrum”* (“haksız kullanıcılarından tekrar bize geçer”) kalıbını kullanmaktadır (Augustinus, 1997: 60-61). Hatta Hıristiyan tarihçi Hippolytus (170-235) ortaya çok daha farklı ve iddialı bir tez atarak Yunanlar'ın felsefeyi doğulu “barbarlardan” öğrendiğini ve bu doğulu barbarların felsefelerinin kurucusunun da Hz. Musa olduğunu dolayısıyla Yunanlar'ın aslında felsefelerini oluştururken Hıristiyan tarihi dahilindeki bir karakterden esinlendiklerini belirterek şimdi bu birikimi Hıristiyanlara iade etmeleri gerektiğini yazmaktadır (Hippolytus, 2010: 46).

Geç Antikçağ'da Hıristiyan yazarların kendi geçmişlerini açıklamada başta Yahudi tarihini ve Yunan felsefelerini kullanmalarının temel sebebi erken dönem Hıristiyanlıkta görülen ve Hz. İsa ile taçlandırılan Hıristiyanlığın, dünyanın oluşumu ile en başından beri var olduğu inancıdır. İsa'dan önce de Hıristiyanlığın olduğunu varsayan bu erken dönem inancı oldukça yaygın bir inanıştır. Yunan filozoflarından Aristoteles, görüşleri incelendiğinde Hıristiyan fikri dünyasına yakın olduğundan dolayı erken dönem Hıristiyanlar Aristoteles'i İsa'dan önceki Hıristiyanlardan biri olarak görmektedirler. Yine aynı şekilde hoşgörü ve adaletle geniş bir coğrafyaya

hükmeden Makedonya Kralı Aleksandros da kendisine bahsedilmiş erdemlerinden dolayı İsa'dan önce onu müjdeleyen Hıristiyanlardan biridir. Geç Antik dönem ve Ortaçağ Avrupa yazınında oldukça az bahsedilen bu inanışın ne zaman popülerliğini kaybettiği bilinmese de Yunan, Roma ve Musevi kültürlerine karşı Hıristiyanların kronik ve tarih yarışında oldukça kullanışlı argümanlardan olmuştur (Riddings, 1994: 11).

Erken dönem Hıristiyan tarih yazımının bir diğer önemli içeriği de Roma İmparatorluğu ve imparatorları olmuştur. Hıristiyanlığın, yayıldığı dönemdeki en büyük siyasal güç olarak bu yeni dini engellemesine ve hatta ilk Hıristiyanlara akıl almaz işkenceler yapan imparatorlara sahip olmasına rağmen Roma İmparatorluğu ve bu imparatorluğun geleceği erken dönem Hıristiyan yazarlar tarafından şaşkıncı ölçüde övgü dolu kelimelerle kaydedilmiştir. Bu konuya çokça değinen Orosius, yaşanan işkence ve zulümleri tüm Roma İmparatorluğu'na yıkmak yerine suçun dönemin pagan imparatorlarında olduğunu belirtmektedir (Orosius, 2005: 35). Orosius'un Roma'ya dair görüşlerine kendi kitabının ikinci bölümünde anlattığı Daniel'in dört imparatorluk vizyonu kaynaklık etmektedir. Yukarıda bahsedildiği şekilde Daniel'in gördüğü vizyonunda sembolik olarak beliren Babil krallığı, Yunan medeniyeti ve Pers İmparatorluğu tamamen tarihe gömülmüş ve geriye sadece Roma İmparatorluğu kalmıştır. Orosius, yazdığı tarihte kendine şu soruyu yöneltir: "... O zaman neden Babylon battığı halde Roma hala ayakta?" (Orosius, 2005: 37). Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasını dünyanın sonu ile eş tutan Orosius'a göre, Roma, içerisinde Hıristiyan vatandaşları da olduğundan dolayı Tanrı'nın sonsuz merhametine mazhar olmuş bir imparatorluktur. Dolayısıyla içerisinde inananları barındıran bir imparatorluk yıkılmaktan ziyade yükselmeyi hak etmektedir. Bir başka deyişle Roma İmparatorluğu'nun yıkılacağı gün Dünya'nın da son bulacağı kıyamet günüdür. Aynı zamanda Orosius, geleceği dair oldukça radikal ve daha sonra anlaşılacağı üzere doğru bir tahminde de bulunacaktır: "*Roma İmparatorluğu kısa süre sonra tamamen Hıristiyan bir imparatorluk olacak ve tekrar tüm Akdeniz'e bu şekilde hükmedecektir*" (Orosius, 2005: 42).

Orosius, tüm bunların yanı sıra Roma İmparatorluğu'nun Hz. İsa'nın gelişine hazırlık da yaptığını belirtmektedir. M.Ö. 509 yılında kurulan Roma'da cumhuriyet yönetimi Hz. İsa dünyaya gelmeden henüz 25 yıl önce yıkılmış ve Augustus (M.Ö. 63 – M.S. 14) Büyük İmparator sıfatıyla Roma İmparatorluğu'nu kurmuştur (Feeney, 2007: 159). Orosius bu gelişmeyi bir hazırlık aşaması olarak görmektedir. Çünkü İmparator Augustus'un tek başına, tek imparator düzenini kurması ile Hz. İsa'nın tek başına Tek Tanrı inancını yayması arasında Orosius'un penceresinden bakıldığında oldukça sıkı bir ilişki vardır (Orosius, 2005: 29).

Tüm bu güzellemelelere rağmen Orosius henüz yaşarken Roma İmparatorluğu'nun batı kısmı ve Roma başkenti Lombard kabileleri tarafından işgal edilecek ve V. yüzyılın ilk yarısı boyunca yağmalanacaktır (Gibbon, 2000: 241). Hatta Doğu Roma'lı tarihçi Sozomenus (400-450) bu yağmadan bahsederken "*öncesinde konsüllerin toplandığı ve festivallerin yapıldığı bu meydanlar şimdi hayvanların otladığı bir ahıra döndü*" ifadelerini kullanmıştır. (Sozomenus, 2004: 76). Bu yağmalama üzerine Orosius ve diğer Hıristiyan yazarlar Roma'nın sonsuzluğunu yitirdiğini gördükleri andan itibaren *translatio imperii* kavramını ortaya atmışlardır (Kahlos, v. dgr., 2013: 27-28). *Translatio Imperii* kavramı, Tanrı tarafından kutsanmış ve içerisinde Hıristiyan nüfus barındıran bir imparatorluk bir işgal ya da felaket sonucu tarihten silinirse onun

kutsaliyetini ve ona atfediklen herşeyi Hıristiyanlığın koruyucusu olabilecek daha istikrarlı bir diğer siyasal güce aktarılmasından ibarettir. Böylece Batı Roma henüz barbar kavimlerin elinde can çekişirken Hıristiyan yazarlar ona atfettikleri kutsaliyeti ve övgü dolu dizeleri *translatio imperii* düzenindeki bir diğer siyasal güç olan Doğu Roma İmparatorluğu'na yönelteceklerdir (Moriarty: 1997: 12). Daha sonraki yıllarda ise gayrimüslimlere hoşgörü ile yaklaşan Osmanlı Devleti'nin her ne kadar Doğu Roma'nın başkentini fethedip Doğu Roma Hıristiyanları'nın büyük bir kısmını tebaası haline getirmiş olsa da Hıristiyan entelektüeller *translation imperi* düzeninin bu dini arkaplanından dolayı Osmanlı Devleti'ni buna dahil etmeyip kalemlerini Rusya'ya çevirecektir. Bu ileriki tarihli örnekten de görüleceği üzere Ortaçağ boyunca Hıristiyan yazarlar kendi yazın dünyalarında kendi kavramlarını araç haline getirerek istedikleri amaca ulaşmayı hedeflemişlerdir. Bu araç Geç Antik dönemde meşru bir kimlik kazanmak ve Akdeniz'de yer edinmek iken Ortaçağ'ın gün batımında İslam fetihlerine karşı bir silah olarak kullanılmıştır.

Sonuç

Hıristiyan tarih yazımının başladığı Geç Antikçağ, Antikite'den Ortaçağ'a geçiş sancılarının yaşandığı ve günümüzü dahi etkileyen önemli bir kaç yüzyılı kapsamaktadır. Siyasi, ekonomik, kültürel ve toplumsal değişimlerin hızla gerçekleştiği bu dönemde Akdeniz'in dört bir yanına yayılmış Hıristiyanlar, IV. yüzyıldan itibaren kendilerine tanınan geniş haklar çerçevesinde kendi itikatlarını apolojilerle ve yazdıkları tarih kitapları ile savunmaya çalışmışlardır. Bu apolojiler ve tarihlerde Hıristiyanların sapkın bir grup olmadığını ya da Hıristiyanlığın sadece bir felsefe okulu olmadığını savunmuşlar ve aynı zamanda kendilerine Eski Ahit'ten faydalanarak köklü bir geçmiş oluşturmuşlardır. Bu süreçte karşımıza çıkan Eusebius, Augustinus ve Orosius gibi önde gelen erken dönem Hıristiyanlar, aynı zamanda dönemin siyasi gelişmeleri de eserlerine kaydederek Hıristiyanlık- siyaset ve kilise bağlamında yeni edebi türler ve teoriler ortaya koymuşlardır. Bunları yaparken yazım tekniğini de dikkate almış ve Antik Yunan tarih yazım geleneğinden faydalanmanın yanı sıra bu geleneği birçok noktada eleştirmişler ve eleştirdikleri bu noktaları kendi inanç ve ahlak sistemlerine göre tanzim etmişlerdir.

Her ne kadar Yunan ve Roma gibi büyük medeniyetlerin arasında asimile olmadan kalabilmek ve hem iç hem de kendilerini çepeçevre kuşatan dış dinamiklere seslenebilmek adına yazmış oldukları eserlerin büyük çoğunluğunun tarihsel gerçekliği tartışılabilir olsa da eserleriyle, yazdıkları döneme ilişkin muazzam kaynaklar ortaya çıkarmışlardır. Bu kaynaklardan erken dönem Hıristiyanların neler düşündüğü, nelere inandığı ve henüz kurumsallaşmamış Hıristiyanlığın ne ölçüde birlik içerisinde olabildiği konularında yapılacak olan çıkarımlar Geç Antikçağ ve Ortaçağ'a dair modern çalışmaları aydınlatacak en parlak ışıklardan olacaktır.

KAYNAKÇA

- Adler, W. (2008). Early Christian Historians and Historiography. David G. Hunter (Ed). The Oxford Handbook of Early Christian Studies içinde (ss.548-602). Oxford: Oxford University Press.
- Africanus I. (1888). The Extant Fragments of the Five Books of Chronography. (Philip. Schaff çev.) Ante Nicene Fathers VI. içinde. New York: The Christian Literature Company.
- Augustinus (1997). De Doctrina Christiana (Manlio Simonetti çev.). Westminster: Newmann Press.
- Collingwood, R.G. (2007). Tarih Tasarımı. (Kurtuluş Dinçer çev). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Croke, B. (1993). The Origins of Christian World Chronicle. Christian Chronicle and Byzantine History Symposium içinde (ss.116-131). London: Variorum Print.
- Emmerson, K. R. (1993). The Apocalypse in the Middle Ages. Ithaca: Cornell University.
- Eusebius (1998). Demonstrato Evangelica. (Manlio Simonetti çev.). Berkeley: Vetera Christianorum.
- Eusebius (1903). Praeparatio Evangelica. (Edwin Gifford çev.), Oxford: Typhographeo Academico.
- Fear, A. (2010). Orosius and Escaping From the Dance of Doom. P. Liddel (Ed). Historia Mundi Studies Universal History içinde (ss. 176-188). London: Duckworth.
- Gibbon, E. (2000). The History of The Decline and Fall of the Roman Empire. London: Penguin Classics.
- Hippolytus (2010). Chronicon. (Nick Nicholas çev.) Columbia: Georgias Press.
- Jeffreys, E., Malalas, J., Marasco, G. (2003). The Beginning of Byzantine Chronography: Greek, Roman Historiography in Late Antiquity: 4th to 6th Century A.D. Leiden: Brill Publishing.
- Kahlos, M. (2013). Divine Wrath - Divine Favour: Transformations in Roman Thought Pattern in Late Antiquity. S.Kangas (Ed). Authorities i the Middle Ages içinde (177-193). Berlin: de Gruyter.
- Kaçar, T. (2009). Geç Antikçağ'da Hıristiyanlık: Doğu'da İsa Doktrininin Siyasi ve Entelektüel Tarihi. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Lieu, J. (2004). Christian Identity in the Jewish and Greco-Roman World. Oxford: Oxford University Press.
- Moriarty, R. (1997). The Faith of Our Fathers: The Making of the Early Christian Past. Charlotte Methuen (Ed). The Church Retrospective Studies in Church History içinde, Woodbridge: Boydell Publishing.

- Newton, I. (2000). Daniel'in Kutsal Kitabının Yorumu: Daniel'in Kehânetleri ve Aziz John'un Mahşeri Üzerine Gözlemler.(Aytunç Altındal çev.). İstanbul: Mahya Yayınları.
- Orosius (2005). *Historiae*, (A. Merrils çev.). Cambridge: Cambridge University Press..
- Pipes, D. (1989). Heredotos: Father of History, Father of Lies. *The Historical Journal for Loyola University* 6, s. 56-73.
- Riddings, D. (1994). *The Attic Moses: The Dependency Theme in Some Early Christian Writers*. Acta Göteborg, Universitatis Gothoburgensis.
- Sozomenus (2004). *Historia*. (Chester David Hartrafrang çev.), NPNF Series, Oxford: Parker Publishing.
- Theopilus Antiochus (1970). *Ad Autolyicum*. (Robert. Grant çev.). Oxford: The Clerandon Press.
- Trompf, G.W. (2000). *Early Christian Historiography: Narratives of Retributive Justice*. London: Continuum.
- Trompf, G.W. (1990). *Augustine's Historical Theodicy*. W. Clarke (Ed). *Reading the Past in the Late Antiquity içinde* (ss. 132-146). Rushcutter Bay: Australian National University Press.
- Van Nuffelen, P. (2012). *Orosius and The Retoric of History*. Oxford: Oxford University Press.
- Verdoner, M. (2011). *Narrated Reality: The Historia Ecclesiastica of Eusebius Caesarea*. Frankfurt: Peter Lang Publishing.